

Demeter Zsófia

Enying mezőváros és a Batthyáni-uradalom
/1806-1870/

Előadásomban a Batthyáni család enyingi uradalomának legfontosabb időszakát tárgyalom. Hiszen herceg Batthyáni Fülöp /1781-1870/ agglegényként, gyermektelenül halt meg 89 évesen, így az elsőszülöttségi hitbizományt, a majorátust és a hercegi rangot a másik Batthyáni ág legidősebb fia /Batthyáni Gusztáv/, míg a hitbizományon kívüli birtokokat Batthyáni Iván két lánya örökölte. /1/

Az enyingi uradalom nem tartozott hitbizományi birtokok közé, amíg azonban egy kézben volt az egész birtoktest - tehát utoljára hg. Batthyáni Fülöp idejében - azokkal együtt kezelték.

Az örökösök közötti osztály után, 1871-ben az enyingi uradalomból a nagyobb részt Batthyáni Erzsébet, özv. gr. Draskovics Károlyné, a kisebb részt Batthyáni Júlianna, hg. Montenuovo Vilmosné örökölte. Később 1895-ben mindkét birtokrész nagyobbik részét gr. Csekonics Endre vette meg. /2/

Herceg Batthyáni Fülöp a birtok igazgatását 1806-ban vette át. /3/ Igen gondos gazda volt, nagyon szeretett mindent tudni gazdaságairól: a legapróbb

ügyekről is bőségesen referáltatott magának. A nagy szervezeti és a gazdálkodás szerkezetéről döntő határozatokat, az építkezések ügyét, az ún. "kegyelembeli" /nyugdíjak, jutalmak, segélyek/ és személyzeti ügyek intézését mindig szigorúan magának tartotta fenn. Ritkán dicsért, de döntéseit felülbírálni is hajlandó volt, ha meg tudták győzni. A takarékoság mint erény, lebegett a szeme előtt, amíg uradalmi gazdálkodásáról volt szó, a nagyobb befektetésektől, építkezésektől viszont húzódozott. Sok esetben végül az építkezések, beruházások elhúzódása komoly gazdasági bajokat okozott. Embereivel azonban, le egészen a cselédekig, nem volt szűkkeblű: igen sokat áldozott nyugdíjakra, nevelési segélyekre, sok esetben taníttatott ki tehetséges gyerekeket. Buzgón ügyelt tisztjei előmenetelére, az uradalmi helységek külcsinére.

Az enyingi uradalommal ebben az időben együtt kezelt gazdaságok a következők voltak:

Érd /ezt 1848-ban eladják br. Siwának/

Kanizsa

Ludbreg

Inta

Németújvár

Körmend

1848 után Bóly és Sellye

Az uradalmak egységes irányítását a Bécsben székelő fő-kormány végezte, élén a direktor állt.

1834-1837-ig az uradalmakat ^{ket;}

2 ¹ Alsókerületi praefecturára osztották.
Felsőkerületi

Enying ekkor az Alsókerülethez tartozott, melynek élén Mórocza Dániel praefectus állt. Az enyingi volt a legnagyobb területű a hercegi uradalmak között. Farkas Imre tiszttartó 1861. évi megfogalmazása szerint: "a szép Mezőföld középpontját foglalja el." Enying az anya-uralom központja volt korszakunkban /míg az előző században az uralom központja Mezőkomáromban volt. Érdekességként említem itt meg, hogy még 1823-ban is hibásnak írják az "Enyingi uralom"-elnevezést, pedig ekkor már a tisztek többsége Enyingen lakott, és a tiszttartóság is itt működött./ Az anyauradalomhoz gazdasági körök elnevezéssel hozzátartozott a Veszprém megyei részen 1./ az Enyingi kör /Kabóka, Páta, Kustyán és Szentmihályfa puszta egy része/ 2./ a Mezőkomáromi kör, amit később Szentmihályfai körnek neveznek. /Lajoskomárom, ^HModos, Tiszta-víz és Szentmihályfa puszta/ a Somogy megyei részen 3./ a Faluhidvégi, később Péli kör /Falú- és Városhidvég, Oroszi puszta, Rebecz puszta, Péli és Csergerenda puszta/ a Tolna megyei részen 4./ a Felsőnyéki kör /Felsőnyék, Horhi, Potol, Külfürged, Belfürged, Kollát/ 5./ ^aSzálkai

kör, a szekszárdi hegyen lévő szőlővel.

Az anyauradalom kerületei a gazdálkodás igényeinek megfelelően változtak. Önálló körre szervezték Fürgedet, majd ketté is osztották, Kustyánban is ispánságot alakítottak ki. Egyes pusztákat egy-egy időre bérbe adtak /Németegres, Horhi, Rebecz, Kenyérmező/, majd a bérlet megszűntetése után újra majorságilag kezelték.

1830-56 között bérelték a dinnyési pusztát a felsőőrsi préposttól, amit ezalatt az idő alatt Németegressel és Sz Kálkával együtt az anyauradalom fiókgazdaságaként kezelték. A németegresi gazdaságot a grófi Batthyáni ág ot-tani birtokának megvételével kiegészítették 1836-ban. A felsőőrsi prépostságot egyébként a Batthyáni család alapította és Niklesz János halála után az addigi enyingi plébánost, Köves Jánost választották felsőőrsi préposttá. Ugyanigy bizonyos önállóságot élvezett a Mádi szőlőgazdaság is, amit viszont 1863-ban eladtak, miután évtizedek óta ráfizetéses volt. Az uradalom élén a tiszt-tartó állt, aki a praefectúrák fennállása alatt a praefectuson keresztül, egyébként közvetlenül állt kapcsolatban a főkormánnyal. Korszakunk legjelentősebb tiszt-tartója Farkas Imre volt, aki 1830-tól várnagysági számadóként az enyingi körben már jelentős feladatokat kapott, majd 1841-ben nevezték ki tiszttartóvá, s 1871-ig az uradalomnak az örökösök közötti felosztásáig töltötte

be ezt a tisztséget.

A gazdálkodás szervezését a körökben az ispánok és segéd-személyzetük végezte. Az uradalomnak rajtuk kívül mérnö-ke, orvosa, és megyénként ügyvédei voltak. A korszak leg-jelentősebb mérnöke Szeles József, legjelesebb orvosa 1848-ig Entz Ferenc, majd Wallenstein Ármin és Dicenty Pál voltak.

Az uradalom gazdálkodása az 1860-as évekig sikeresnek mondható. Fő jövedelmi forrásaik a gyapju és a gabona el-adása a piaci-kereslet-kinálat törvényei szerint váltako-zó sikerrel ugyan, de némi felesleget is termelt az 50-es évek nagyobb beruházásainak fedezésén túl is. A felesleget viszont nem fektették jól be: nem fordították például vala-mely intenzív termelési ág /pl. takarmánytermelés, sertés-tenyésztés, tejelő tehenészet stb./ kialakítására, de még a puszták felszerelését sem fejezték be. Így aztán az 1860-as rossz mezőgazdasági évek panasztól hangosak: aszály, jégkár, a marhavész pusztítása miatt az uradalom már nem termelt felesleget, sőt csak adóhalasztásokkal, főpénztári előlegekkel és kölcsönökkel tudta egyáltalán termelését fenntartani.

1851-ben, az enyingi uradalom építkező korszakában a Gazdasági Lapok két részes cikket közölt az enyingi ura-dalomról. Írója "Mezőföldi" álnéven szignálta cikkét.^{/4/}
A rövid összefoglaló után e cikket hívom segítségül.

arra, hogy egy rövid sétát tegyünk az egykori Enyingen.

A cikk az 1851. évi pesti terménykiállításon való részvétel kapcsán írja le az uradalmat. A kiállításon az enyingi 92 1/4 fontos búza emlék oklevelet nyert.

Az uradalom egyébként igen szívesen vett részt a hazai és a külföldi kiállításokon. 1854-ben ismét gabonanemekért, 1862-ben gyümölcsökért, az 1862-évi londoni világkiállításon gabonáért és gyapjúbundákért, az 1867. évi vespérmői állatkiállításon juhokért, lovakért és marhákért kapott elismerő érmet. Az 1867. évi párizsi világkiállításon azonban a sorozatos aszálykárok miatt már nem vett részt.

Az említett cikk az uradalom "esztétikai terményeit" tehát az új épületekkel megszépült vidéket írja le.

Első helyen a katolikus templomot emeli ki, s hangsúlyozza annak uradalmi jellegét, hiszen - mint írja - az uradalom "személyzete háromszor fölözi az enyingi önálló polgárzat katholicusságát." Tehát a katolikusok többségét az uradalmiak tették ki egy református városban. Pedig a herceg kifejezetten tiltotta az 1840-es 50-es években a tiszteknek azt az elgondolását, hogy felvételkor a katolikus cselédek számát igyekeztek szaporítani: "a felfogadandóknál mindig csak azoknak jó magaviselete, alkalmas voltuk, s egyéb tulajdonságaik vétessenek tekintetbe, elmellőzvéen mindent, a mi vallásbeli megkülönböztetések és pártszövéseknek csak színét

gyaníttathatnák" - írják egy utasításban a tisztartónak.

Az enyingi katolikus templom építése Herceg Batthyáni Fülöp legnagyobb kegyúri adománya volt uradalma számára. 1838-40 között épült, 1841-ben szentelték fel. A felszentelési ünnepségre 300 vendéget vártak, akiknek teljes ellátásáról az uradalom gondoskodott. Még a fogadóban megszállók számláját is kifizették és a helybeli jegyzőnek is megtérítették utólag a vendéglátást. A herceg levélben intézkedett arról is, hogy az "uradalom jobbágyságának és cselédségének 15-20 akó újbor és 20-30 ft-ot érő kenyér kiszolgáltasson."

Az 1851-es cikk az "agg tábornok" azaz a régi kasfely és az "ifjú hadsereg" összehasonlítással nagy simpatiajával írja le a század első felében épült uradalmi házsort. "A kath.templomhoz áttelenben nyugatról van egy csinos utca, abban cseréppel fődött rendesb házak egyenes sora. E házak az uradaloméi, itt laknak a tiszték, itt a kath.lelkész és iskola-tanító. Dísz e sor-nak az ez évben készült, még teljesen be sem végzett tisztartói lak." Az említett mondatban több hasznos megfigyelés rejlik. Az első, ami joggal feltűnhetett a szemlélőnek a korabeli Enyingen az egyenes utca, az utcafrontra fordított házakkal. Az uradalom a herceg határozott kívánságára ekkor már évtizedek óta vívta

csendes háborúját a lakosokkal a település "rendezése" érdekében. Egy 1823-ban készített uradalomleírás is csak ezt az egy rendezett utcát emelte még ki: "két völgy között... zavart és sok utcákkal, a capitalis utcát ki vévén, mely 1810.-dik esztendőben vétetett egyenes lineában, fekszik maga a nagy és roppant falu." Ám még az 1840-es években is csak kedvezményekkel lehetett némi eredményt elérni: minden építkező vagy tatarozó csak úgy kapott épületfát az uradalomtól, ha az uradalmi mérnök által készített szabályozási terv szerint végeztette el a munkát. Az uradalom mindenesetre elől járt a jó példával. Enyingi és kustyáni 26 épülete mind pontos mérnöki terv szerint illeszkedett a falurendezési koncepcióba. De mi volt ez a 372 polgárházhoz képest? Szinte valóban csak az az egy utca volt rendezett, amit cikkünk is említ. Batthyáni Fülöp pedig többször is adott a mezővárosnak területet új, már rendezett utcák nyitására. 1844-ben a legelő elkülönítés alkalmával a régi szérűskertek területét adta át "hogyan az enyingi belső fundusok zavart helyzetére nézve valamelyes szabályozás eszközöltethessék." 1851-ben a templomkert mögötti "királydombi", másként "szemétdombi" részt engedte át a város kérésére, ahol 14 új ház felépítését tervezték egy 8-ól szélességű utcában. Az átengedett terület 1 7/8 hold volt, a mellette

fekvő vásártér területe viszont továbbra is az uradalomé maradt.

A széles, egyenes utcahálózat, az egységesen rendezett házak nemcsak és nem is elsősorban "csinosbulás" - ahogy akkortájt nevezték - miatt volt fontos, hanem a nagyon gyakori tűzveszélyek miatt is. A tüzek miatt fontos az idézett mondat másik megfigyelése is: hogy ti. az uradalmi lakok cseréptetősek. A parasztporták - és tegyük hozzá az uradalmi majorok épületeinek nagy része is, nádtetősek voltak. Persze ez az 1840-es években egészen természetes volt, hiszen pl. a fehérvári városháza fazsindelyes tetejét is csak 1848-ban cserepezték be. A tűzkárok utáni ujjaépítésben az uradalom rendszeresen segített a károsultaknak, legtöbbször ingyen kaptak cserépet a ház újbóli fedésére.

1852-ben a város a herceghez fordult egy fecskendő vételéhez segélyért, amit meg is kaptak. A segély fejében az uradalom kikötötte, hogy "az előforduló tűzveszély esetében az uradalomnak segítségére lenni köteles a község." Ez a kikötés mindenképpen jogos volt, hiszen az egész uradalomnak is csak egyetlen fecskendője volt még ekkor, az is éppen Enyingen.

Vezetőnk, az 1851-beli cikk most a kastély udvarán és az un. "czifrakerten" , majd egy akác ültetvényen vezet délnek bennünket az usztatóhoz. "Enyingi usztató! tíz

évvel ezelőtt hírét sem hallottuk. E vidék mocsáros, ingoványos, nádas vizállás volt; most közepén keresztül töltött kemény kocsiút vezet, keletről mellette mesterileg készített száraz alapon a hármasepület; nyugatról tükrében egészen tiszta... tó fekszik. Az úsztató épületbe egy, e célra készített gép, egyszeri nyomással az út boltján keresztül vezeti az úsztásra szükséges vizet..." Az úsztató építését és épületét méltán emeli ki a cikkíró. Az enyingi uradalom ugyanis már a 18. század végén és azóta is élen járt a juhnemesítésben és a gyapjútermelésben. A juhászatot a 30-as 40-es években céltudatosan és hozzáértéssel fejlesztették, évente jelentős összegeket szántak arra, hogy ha kellett Sziléziából vásároljanak selyemszőrű kócskat. Ebben a nemesítési folyamatban ért el kiváló eredményeket Farkas Imre, akinek tisztartói kinevezésében 1841-ben éppen az játszott döntő szerepet, hogy a herceg a juhászatot kívánta jövedelemtermelő ágazattá fejleszteni. Az uradalmi juhnemesítés legfontosabb helyszínére a törzsök nyáj - a tiszta spanyol vérű állomány - elhelyezésére szolgáló pepineriába is elvezet cikkünk. A pepineria a gazdasági major és a czifrakert mellett volt, elhelyezése mind munkaszervezési, mind állategészségügyi szempontból ideális. Ez volt tehát az uradalmi juhászat és főként a juhnemesítés központja.

A pepiner juhállományt igen gondosan kezelték, és nemcsak a már elmondottak miatt, hanem persze azért is mert ez aratta az enyingi uradalom számára a legtöbb elismerést, s mert ez volt a tisztartó "szemefénye". "Hogy is ne? - írja cikkünk. - Övé a dicsőség, hogy a kényes juhnyájnak olly egészséges szállást készítettett melly táncteremnek is megjárna, mindenkinek tetszését magára vonja, s az uradalomnak nagy dícsére szolgál." Az egész uradalom évente átlagosan 24 ezer juhot teleltetett, szinte minden majorban telelt egy-két farka. A juhászat jövedelmei az 1840-es években elsősorban az egyre több, az 50-es években az egyre finomabb, tömöttebb gyapju eladásából származtak. Az aszályos, legelő- és takarmányhiányos 60-as években viszont már nem tudták pótolni a gabonatermesztésben is kieső bevételeket.

Cikkírónk igen jó érzékkel emeli ki az uradalom fásítási programját. A legnevesebb uradalmi kertész Glocker Károly volt. Az ő kezemunkáját dicsérte a már emlegetett "czifrakert" és az uradalmi szőlő melletti /"urak szőlője"/ 12 holdas gyümölcsös. "Hajdan azt híresztelték Mezőföldről, hogy fátlan pusztaság - menjen most akárki az enyingi uradalmi szőlőbe: már nem bodzafa, lapu vagy bürök, hanem a legdrágább gyümölcsfa-erdő kínálja meg hűves árnyával, érett gyümölcsével. Hajdan a somogyi ember erdőben, a soproni német útszelen szedett almáját kétannyi tiszta buzáért cserélte

Mezőföld gyümölcséhes asszonyának, most az isten adta termés télen nyáron tölti a tarisznyákat...." A gyümölcsfanemesítés hosszadalmas munkáját már Entz Ferenc elkezdte mint uradalmi orvos a mezőkomáromi orvoslak kertjében. Az 1850-es 60-as években minden pusztán faiskolákat alakítottak ki, a 4 pusztai iskola melletti gyümölcsfaiskolákban pedig a gyerekeket a gyakorlati tennivalókra is kioktatták. Nem csak a gyümölcsfákra fordítottak azonban gondot: az "aléfák" és bokrok csemetéinek neveléséről a puszták, az erdei fák magról való vetéséről pedig az érdészeti faiskolák gondoskodtak. Cikkünkben is szó esik már a vetett, mesterséges pázsitokról, de csak a 60-es évek nagy aszályai terelték a figyelmet a fűmagiskolák létrehozására. A legjobb, legellenállóbb fűfélét lepréselték, hogy mindenki megismerje őket, a megfelelő időben magot fogtak, és a fűmagiskolákban 1/4 holdas parcellákba elvetették. Amikor megfelelő mennyiségű mag állt rendelkezésre, a kevés és rossz állapotú rétek hozamát igyekeztek ily módon növelni. A vetett réteket mérnöki tervek alapján kialakított csatornákkal öntözték.

Cikkünk igen lelkesült hangnemben még nagyon sok szépet ír az uradalomról. Megfigyelései közül már csak egy problémacsokrot emelünk ki: ez pedig a környék vízrendezésének fontossága. Az 1851-ben született írás még

csak arról számolhatott be, hogy "a Sió tengerén magas nádfalak közt szárazlábbal vezet által Somogyba" - az út... "Több ezer ölnyi széles limbusos nádtengeren, s a Sió öleket haladó mélységű medrén által száraz utat, s azon hidakat készíttetni, ezeket a minden tavaszon, hóolvadáskor történni szokott áradások pusztításai ellen megóvni, jó karban tartani? becsületes hozzáértés, igazi vastürelem... kell hozzá..."

"Vashíd a Dunán, nagyszerű, bámulatos mű! De higgye meg nekem a nyájas olvasó, az ott a nagyobbyszerű világban nem olly feltűnő, mint eldugott falusi kisserűségben a Sió tengerén száraz töltés, poros út!"

Elkészült tehát a Sió berken átvezető, és melleleg az Enyingi közt a Somogy megyében fekvő Péli közzel összekötő töltésút, amelyet az uradalom az uradalmi községek közmunka segítségével készíttetett el. Ez volt tulajdonképpen az első lépés a küzlekedés megkönnyítésére.

A környék vízrendezése mint sokkal komplexebb, ezért nagyobb társadalmi erőket mozgató probléma azonban már a század kezdete óta napirenden volt. Ide tartozott, mint az első magyarhoni, vízrendezési megoldás a Sár-víz folyó szabályozása, azaz a Malom és Nádascsatorna létrehozása 1825-27-től, majd a Kapos folyó rendezése, azaz a Zichy csatorna megásatása. A már elvégzett munkákból logikusan következett a Balaton felesleges vízeinek levezetése s ehhez a Sió csatorna megnyitása.

Az említett munkák közül, bár az előbbiek sikere az utolsó, a Sió-csatorna célszerű megásásától nagy részben függött, az uradalom az utolsó munkafázisban a Sió berek szabályozásában vett részt: annak igen tevőleges élharcosa volt és a munkákra igen sok pénzt, 25 987 ^{oé.} ~~oé.~~ ft. 96 ^{xv} ~~kr~~-t költött 1864-ig. Az uradalom bonyolította le gyakorlatilag a munkálatokat: a Sióberki Társulat megbízásából toborozta és ellátta a munkásokat, a pénzkezelést is az uradalmi számtartó intézte. Természetes is ez, hiszen a Sió bozót lecsapolásában az 1275 holdnyi bozótos területtel az enyingi uradalom volt leginkább érdekelt. A munkálatokkal több célt kívántak elérni: az eddig csak vízállásos bozótos részen idővel jó réteket, később esetleg szántókat akartak nyerni, a szabályozott és hajózható Sión és Sárvízen a Dunáról nyíló vizi utat nyerni, ami elsősorban az építőanyag fel- és a gabona leúsztatása miatt lett volna fontos. A Sión túli uradalomrészek jobb megközelítése, mint láttuk a cikkben is, már régóta égető probléma volt, de az emberek és állatok egészségesebb életterének kialakítása is célként lebegett a szemük előtt. Az uradalom nem is engedett elképzeléseiből, így aztán az egyezkedések 1840 ill. 1847-től /a két utban lévő vizimalom, a Veszprémi Káptalan kiliti, ill. az Enyingi Uradalom mezőkomáromi malma

kisajátításától/ 1862--ig elhúzódott. Innentől, a harmadik malom, herceg Eszterházay Pál ozorai 9 kerekű malma lebontásától már gyorsan haladtak a munkák.

A Sió csatornát 1863. október 25-én megnyitották. Ettől kezdve nyilvánvalóvá vált, hogy a szabályozás nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket: a bozót időnként víz alá került, sőt a mezőkomáromi régi malom udvarán felépített gőzmalom környéke is gyakran víz alatt volt, az építőanyagot szállító dereglyék pedig csak Mezőkomáromig úszhattak fel a Sióra. Ilyen körülmények között a hatalmas, költséges és a tájkép átalakítása, a környékbeli emberek gazdálkodása és közlekedése szempontjából máig ható fontosságú munkáért az uradalom, élen a tiszttartóval nemhogy dicséretet nem kapott a fő-kormánytól, hanem egyre többször szerepelt a szemrehányások között.

Az uradalom hathatósan támogatta a Buda-Kanizsa vasútvonalnak a Balaton déli partján való vezetését. Jó két évbe tellett, amíg 1858-ban véglegesen megszületett a pálya kitűzése a mezőföldi és somogyi birtokosok kívánatainak megfelelően a déli parton. E terv támogatására Batthyáni Fülöp az érintett uradalmi területeket ingyen engedte át a vasúttársaságnak. Alig épült fel azonban a vaspálya, az uradalom ismét kiterjedt levelezésbe kezdett; most a vasútvonalhoz Tamásiból

vezető déli országút ügyében. Az uradalom a Felsőnyéken és Enyingen keresztül Lepsényhez vezető út készítése mellett mozgósította megyei ügyviselőit, és a postaigazgatóságot is, hiszen az utat postautnak is szánták. "Ha a posta - írták 1861-ben - az uradalmon keresztül vitetnék az reánk nézve nagy haszonnal járna, miután ekkor utaink mindig jókarban tart⁺ának s így gabona szállításunk is könnyebben eszközölthetnék és a lepsényi vaspálya állomáshoz, úgy a lepsényi postához is közelebb érnénk".

A Sió szabályozással - és az ezzel kapcsolatos uradalmon belüli vízrendezési munkákkal, a vasutépítés és országútépítés támogatásával az uradalom hathatósan segítette Enying mezőváros fejlődését. Mindez a városban nagyobb forgalmat, nagyobb pezsgést idézett elő, amit az uradalom természetesen kihasználni is igyekezett. 1861-ben az enyingi országos vásárok mellett már hetipiacokat is kezdeményeztek. Minderről a tiszttartó a következő jelentést küldte a főkormánynak: "A Buda-Kanizsa vaspálya megnyitásával a gabona kereskedés vidékünkön is igen meg élénkült, miért is indittatva érzi magát a tisztség, az uradalom azon jogát - mely szerint országos és heti vásárokat tarthat - célszerűen felhasználhatni. Május hó 1-től kezdve az enyingi vásártéren minden szerdán gabona és egyéb terményekből, így különb-

féle mesterember-készítményekből heti vásár fog tartatni."

A város és az uradalom érdekei tehát a nagyobb horderejű kérdésekben természetes módon fonódtak össze. Persze a mindennapok megteremtették a surlódási pontokat is. Az uradalmi iratok gyakran szólnak a polgárok, azaz a volt jobbágyok uradalom-földesúr-ellenes hangulatáról. Például amikor a herceg megszüntette az uradalmi tisztek természetbeni járandóságát és számukra csak készpénzbeli fizetést állapított meg, nemcsak az összeg kicsinysége miatt panaszkodtak, hanem azért is, mert a polgárok nekik a mindennapi élelmiszereket drágábban adják, mint a napi ára.

A szolgabírótság Enyingen léte idején 1854-61 között állandó az összetűzés az uradalom és az "álladalom" között. A közhivatalok /szolgabírótság, börtön, adóhatóság/ és a közhivatalnokok számára ugyanis a kastélyban béreltek helyiségeket, a bér összegével azonban rendszeresen adósak maradtak. A bajokat még tetézte az, hogy Rado Dániel és Huszár Pongrác után, akiket az uradalom jó embereinek ismert, Miklós Károly szolgabírósa és egyénisége sehogyan sem tetszett az uradalomnak. Ahol csak lehetett, na és ahol nem is kellett volna, igyekeztek egymást akadályozni, vagy legalábbis borsot törni egymás orra alá. Erre bőségesen kínálkozott alkalom: hiszen a városnak rendszeresen kellett gondos-

kodnia pl. katonaság elhelyezéséről, követválasztás megszervezéséről s egyiket sem tudta lebonyolítani az uradalom segítsége nélkül.

Az apró ellenségeskedések sajnos olyan fontos, közös célok véghezvitelét is akadályozták, mint például a tagosítást. Enying mezőváros határa 1858-ban Óhadassal, Pátával és Kabóka-pusztákkal együtt 14 850 hold volt /1200 □ -öles holdakban/. Ebből az uraságé 7092 hold, a lakosoké 7758 hold, tehát a lakossága 666 háddal volt több. Égetően szükséges volt, hogy a határ tagosítását véghezvigyék, de 1858-ban az ellentétek miatt már a felmérés után a munkák abbamaradtak, s csak több évi szünet után fejeződtek be. Az ellentétek gyökere nyilván az uradalom konzervatív, feltétlen császárhű szellemisége és politikai állásfoglalása, illetve a megye és járás liberális-nemzeti beállítottsága közötti ütközés volt. Ez így leírva súlyos ellentétnek látszik, pedig a nemzeti ügy támogatása korántsem volt idegen Batthyáni Fülöpötől és uradalmától. Csak néhány példát erre: Az uradalom hálaadó istentiszteletet rendezett 1853-ban a császár elleni sikertelen merénylet után /amit egyébként egy Libényi nevű csákvári szabólegény követett el/ 1854-ben az "apostoli felségek egybekelése", illetve 1855-ben a császárné szerencsés szülése miatt. 1859-ben viszont büszkén írtak a tamási szolgabíróságnak: "a német

levelet nem értjük, tessék azt velünk magyarul tudatni." Az uradalmi levelezés nyelve ugyanis 1841 óta a magyar volt. A herceg jelentős adományokkal támogatta a kórházak, iskolák, egyesületek munkája mellett a fehérvári Vörösmarty szobor /1860/ a szekszárdi Garay szobor, /1862/ a Nemzeti Színház /1891/ a Kistelek /1847/, a Magyar Tudományos Akadémia /1852/, a Pesti Casino /1852/ felállítását, illetve működését. Az uradalmi tisztek 1860-ban, Széchenyi István halála miatt gyászmisét mondattak Enyingen és 1 hónapig gyászt viseltek. A támogatáskérők között persze bőven akadtak rászoruló és szerencselovagok is. 1867-ben például - és ezzel a mulatságos epizóddal szeretném előadásomat befejezni - Szemes Antal, szekszárdi francia nyelvmester 5 p ft-ot kapott "az előterjesztett névnapi üdvözetért - ámbár Öhercegsége Pálnak nem hivatik".

Jegyzetek

- 1./ Sósskuty Tárnok Alajos: A Batthyáni hercegi s grófi nemzetség leszármazása 972-dik évtől 1874-dik évig. Nagy-Kanizsa, 1875. 39. p.
- 2./ Degré Alajos: Enying - Fejér Megyei Történeti Évkönyv 16. 7-68 1. Székesfehérvár, 1985.
- 3./ Külön jelzetek nélkül - tekintettel az előadás műfajra - az Enyingi Batthyáni Uradalom iratait dolgozom fel a következőkben. Az uradalmi iratok a Fejér Megyei Levéltárban találhatóak.
/F.XI-61. I-XXX/
- 4./ "Mezőföldi": Az Enyingi uradalom. Gazdasági Lapok, 1851.
I. rész 1063-1068; II. rész 1131-1137.